

Kako so nastali GORENJCI, DOLENJCI in NOTRANJCI ter kam so izginili KRANJCI?

Gorenjski par na zemljevidu Balthasarja Hacqueta, 1782. Mappa Lithographica Nationis Slavicae Ad occidentem Solem sitae, 1782, v: B. Hacquet, Oryctographia Carniolica oder Physikalische Erdbeschreibung des Herzogthums Krain, Istrien, und zum Theil der benachbarten Laender. Dritter Theil. Leipzig, 1784, s. p.

Pokrajinska imena Gorenjska, Dolenjska in Notranjska ne izvirajo iz nekdanjih deželnih imen, kakor včasih zmotno mislijo celo slabo poučeni zgodovinarji. Gre za tri dele vojvodine Kranjske, za stara imena, ki so sicer mlajša od deželnih, vendar danes veliko bolj prepoznavna od imena Kranjska. Deloma so se oprla še na razdelitev Kranjske na deželne četrti s konca srednjega veka, končni pomen pa so dobila v obdobju med letoma 1748 in 1849, ko se je Kranjska delila na tri okrožja ali kresije. Teh kratkih sto let je bilo odločilnih za utrditev treh pokrajinskih imen, obenem pa dolgoročno usodnih za imeni Kranjska in Kranjci.

Dr. Boris GOLEC, Zgodovinski inštitut Milka Kosa ZRC SAZU

Najprej deželne četrti, nato okrožja

Kranjska se je že od prve polovice 15. stoletja delila na deželne četrti, nekakšne vojaško-davčne pomožne enote brez središč in lastne uprave, ki niso imele veliko skupnega z občutkom povezanosti svojih prebivalcev. Teh četrti je bilo pet: Zgornja, Srednja, Spodnja in Notranja Kranjska ter Istra, tj. Istrska grofija v severovzhodnem, habsburškem delu istoimenskega polotoka. Njihova slovenska imena so dokumentirana pozno, kakor vse kaže, prvič šele leta 1689 v Valvasorjevi *Slavi vojvodine Kranjske*. Valvasor daje prvim štirim deželnim četrtim Kranjske ta slovenska imena: Zgornji Kranjski pravi *Gôrenska stran*, Spodnjo

Kranjsko imenuje *Dalenska stran*, Notranjo Kranjsko naslavlja opisno kot *Ta znotrajne deu na Kraso jeno na Pivke*, Srednjo Kranjsko pa – bolj po sili razmer – *Metliške kraj*, čeprav vključuje prej vse drugo kakor samo Metliko, kakor se je tedaj imenovala Bela krajina.

Od poznejših imen za prebivalce treh delov Kranjske – Notranjci, Gorenjci in Dolenjci – je pri Valvasorju dokumentirano samo zadnje: Dolenjci (*Dolenze*). Vendar tedaj še ni šlo za Dolenjsko v poznejšem obsegu dolenjskega okrožja in za današnje predstave o dolenjskem prostoru, temveč samo za njegov severni del med Ljubljano, Savo in Krko, združen v deželno četrt Spodnja Kranjska. Glede

Valvasor daje prvim štirim deželnim četrtim Kranjske ta slovenska imena: Zgornji Kranjski pravi *Gôrenska stran*, Spodnjo Kranjsko imenuje *Dalenska stran*, Notranjo Kranjsko naslavlja opisno kot *Ta znotrajne deu na Kraso jeno na Pivke*, Srednjo Kranjsko pa – bolj po sili razmer – *Metliške kraj*, čeprav vključuje prej vse drugo kakor samo Metliko, kakor se je tedaj imenovala Bela krajina.

Slovenske dežele do srede 18. stoletja, razdeljene na deželne četrti; tri od petih četrti na Kranjskem so zametki poznejših pokrajin Gorenjske, Dolenjske in Notranjske. Slovenski zgodovinski atlas, 2011, str. 112

na Valvasorjevo slovensko poimenovanje Dolenjci si težko predstavljamo, da tedaj ne bi obstajali tudi Gorenjci, ki so sicer dokumentirani šele v 18. stoletju.

Kako daleč v preteklost segata imeni Gorenjci in Dolenjci, je za zdaj še nepojasnjeno in pri tem utegne tudi ostati. Niti zelo pogostih priimkov Gorenc in Dolenc ne moremo uporabiti kot posrednih dokazov za obstoj pokrajinskih imen že v času intenzivnega nastajanja priimkov v 16. stoletju, saj ni mogoče ugotoviti, kdaj sta se naslonila na pokrajinsko ime (Gorenjska, Dolenjska), kdaj na toponime (npr. Gorenja vas, Dolenje), kdaj pa je šlo preprosto za poimenovanje po topografski legi (gornji, dolnji ipd.). V starejši slovenski književnosti zamašimo tako Gorenjce in Dolenjce kakor Notranjce. Pomenljiv je Trubarjev enkrat samkrat uporabljeni pridevnik *dolenjski*, ki se naša na kmete okoli Šentruperta v Mirnski dolini. Imeni Dolenjci in Gorenjci sta utegnili nastati šele pozneje, v 17. stoletju, vsaj glede na to, da Trubar kljub rabi pridevnika *dolenjski* naslavlja z *Dolenci* današnje hrvaške kajkavce. Kranjci se bržkone tedaj res še niso delili na Gorenjce in Dolenjce, ampak na zgornje/gorenjske in dolnje/dolenjske Kranjce.

Imenoma Gorenjci in Dolenjci se je z zamudo pridružilo poimenovanje Notranjci, najbolj zgodaj v 18. stoletju, če ne šele v prvi polovici 19. stoletja. Vsekakor potem ko so terezijanske reforme odpravile deželne četrti in so Kranjsko leta 1748 za sto let razdelili na tri okrožja ali kresije, katerih imena so močno zasidrana še danes: Gorenjska, Dolenjska in Notranjska. Že leta 1783, po samo 35 letih, so se okrožja sicer prenehala imenovati Gorenjsko,

” Težko je ugotoviti, od kdaj, v kolikšni meri in v kakšnih okoliščinah so v slovenskem jeziku uporabljali dolenjsko, gorenjsko in notranjsko ime, saj so v zgodnjem novem veku razmeroma redko pisali slovensko. Glede na omembo Gorenjske v nekem patentu iz leta 1766 sta posamostaljeni obliki Gorenjsko in Dolenjsko morali nastati vsaj sredi 18. stoletja, oprti na nemški imeni okrožij Oberkrain in Unterkrain.

Prva znana slovenska omemba Dolenjcev (Dolence) v Valvasorjevi Slavi vojvodine Kranjske iz leta 1689. Valvasor, Die Ehre deß Hertzogthums Crain VI, str. 288

Dolenjsko in Notranjsko okrožje (*Oberkrain, Unterkrain* in *Innerkrain*) in so dobila uradna imena po svojih sedežih – Ljubljansko, Novomeško in Postojnsko. Toda njihova prvotna imena so kot pokrajinska preživela odpravo okrožij leta 1849 in so živa še v 21. stoletju.

Vsa okrožja na Kranjskem niso imela enake zgodovinske podlage v deželnih četrtih. Ozemeljsko so se od njih razlikovala, saj so pet odpravljenih četrti pokrila tri okrožja. Na obseg samo ene četrti, Zgornje Kranjske, se je z majhnimi razlikami naslonilo le Gorenjsko okrožje s prvotnim sedežem v Kranju in že od leta 1749 v Ljubljani. Dolenjsko okrožje z glavnim mestom Novo mesto je pokrilo skoraj vso dotedanjo Spodnjo in večji del Srednje Kranjske, Notranjsko okrožje s središčem v Postojni pa preostali del Srednje Kranjske in avstrijsko Istro. Tako so prebivalci nekdanje Zgornje Kranjske še naprej ostali Gorenjci, medtem ko so se Dolenjci »razširili« na prostor južno od Krke, do Kolpe. Toda tu sta teritorialno razširjenemu pokrajinskemu imenu – imenu Dolenjskega okrožja – močno konkurirali stari pokrajinski imeni Kočevsko in Metlika, tako da se Kočevci in Belokranjci nikoli niso poistovetili z Dolenjci. Še težje se je skupna identiteta oblikovala pri Notranjcih, prebivalcih Notranjskega okrožja, ki je bilo prav tako sestavljeno iz zelo različnih ozemelj.

Imena se uveljavijo postopoma

Težko je ugotoviti, od kdaj, v kolikšni meri in v kakšnih okoliščinah so v slovenskem jeziku uporabljali dolenjsko, gorenjsko in

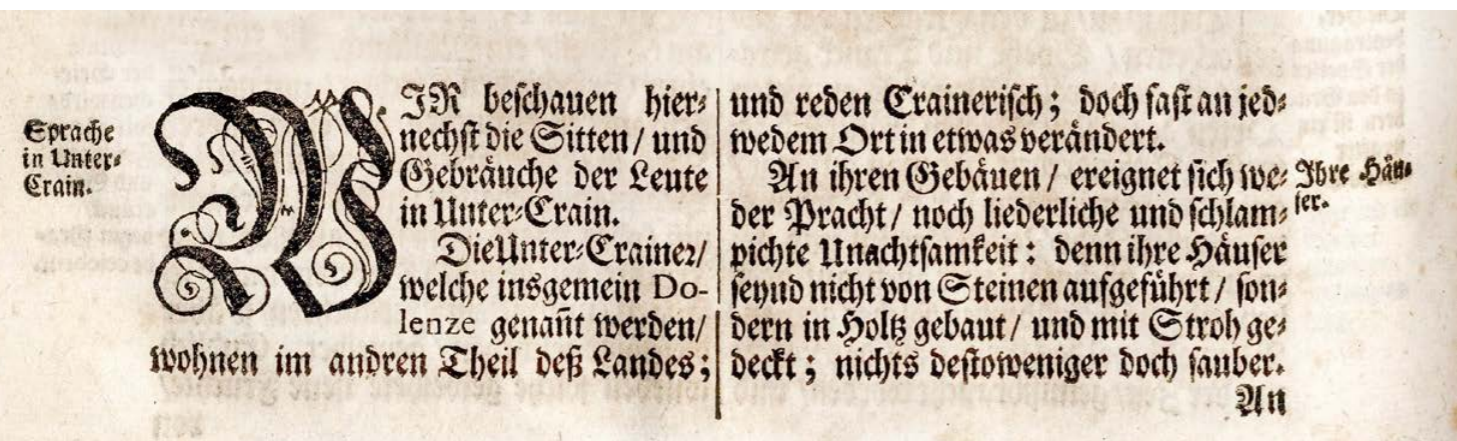

notranjsko ime, saj so v zgodnjem novem veku razmeroma redko pisali slovensko. Glede na omembo Gorenjske v nekem patentu iz leta 1766 sta posamostaljeni obliki Gorenjsko in Dolenjsko morali nastati vsaj sredi 18. stoletja, oprti na nemški imeni okrožij *Oberkrain* in *Unterkrain*. Slovensko ime za Notranjsko okrožje in njegove prebivalce pa so, kakor vse kaže, dolgo uporabljali predvsem v upravni sferi in šele pozneje kot prepoznavnejšo geografsko oznako. Pomenljivo je, kako opisuje Kranjsko Valentin Vodnik v *Veliki pratiki* za leto 1795. Kranjska se po njegovih besedah deli na tri dele ali okrožja (kresije), *Gorensku,*

Dolensku inu *Notrejnu*, pri čemer je *Notrejnu* okrajšano ime za Notranje Kranjsko.

Vodnikova posamostaljena oblika Notranje Kranjske, ki se razlikuje od drugih dveh (Gorenjsko in Dolenjsko), skoraj gotovo priča, da pred nastankom okrožij (1748) za takratno četrt Notranja Kranjska ni bilo uveljavljeno ime *notranjska stran*, ampak se je ime *Notranje/Notrajne* razvilo šele iz imena okrožja. Pomenljivo je, da govori Vodnik o dolenjski, ne pa tudi o notranjski kresiji, temveč o *notrejni* kresiji. Tudi Notranjcev konec 18. stoletja očitno še ni bilo, saj naš pesnik v *Kuharskih bukvah* leta 1799 pravi: *Gorenc, Dolenc*

Verjetno najbolj znani Notranjec – literarni junak Martin Krpan z Vrha pri Sveti Trojici na upodobitvi Hinka Smrekarja

Slovenske dežele v drugi polovici 18. stoletja, razdeljene na okrožja; Kranjska se je delila na tri okrožja: Gorenjsko (Ljubljansko), Dolenjsko (Novomeško) in Notranjsko (Postojnsko), ki je tedaj še vključevalo avstrijsko Istro. Slovenski zgodovinski atlas, 2011 str. 118

inu Notranji (!). Obliki Notranjska oziroma Notranjsko za pokrajino in Notranjci za prebivalce sta, kakor vse kaže, šele plod prve polovice 19. stoletja. Bleiweisove *Novice*, ki so izhajale od leta 1843, prva leta že dosledno pišejo *Notranjsko*, v *Notranjskim*, na *Notranjskim*, toda Fran Levstik še leta 1858 v *Martinu Krpanu* dosledno govori po starem: »v Notranjem«.

Notranjska in Notranjci so imeli za konsolidacijo in oblikovanje skupne identitete neprimerno slabše možnosti in manj časa kakor druga dva dela Kranjske. Predvsem iz zgodovinskih, poleg tega še iz geografskih in jezikovnih vzrokov je današnja Notranjska ozemeljsko zelo okleščena v primerjavi s terezijanskim Notranjskim okrožjem (od 1748 naprej), pa tudi s tem, kar je neformalno obsegala do leta 1918. Po obsegu se je edina spreminjala že v stoletje trajajočem obdobju obstoja

okrožij. Leta 1783 je namreč Notranjskemu okrožju in deželi Kranjski dokončno pripadla Idrija, v dobi francoskih Ilirskih provinc (1809–1813) in po restavraciji avstrijske oblasti pa se je Notranjska, tedanje Postojnsko okrožje, ozemeljsko precej zmanjšala, saj je izgubila avstrijsko Istro, Brkine in oba izhoda na morje, prvega v Tržaškem zalivu pri Devinu in drugega v Kvarnerju.

Zdi se, da se je identiteta Notranjcev izoblikovala šele v predmarčni dobi, ko je Notranjska izgubila svoj etnično drugačni, tj. hrvaški del v Istri. Ime za njene prebivalce je bilo, kakor smo videli, najprej umetno administrativno, šele v 19. stoletju pa splošno sprejeto tudi pri Notranjcih samih ali vsaj pri njihovem največjem delu. Do občutnih premikov je prišlo spet po prvi svetovni vojni, ko je dovršen del tedaj že sedemdeset let upravno-politično neobstoječe

Notranjske pripadel Italiji. Notranjci onstran jugoslovansko-italijanske (rapalske) državne meje, ki so delili usodo s Primorci, so hitro izgubljali (še neutrujeno) notranjsko identiteto in postali Primorci, in sicer tako v očeh Slovencev v Jugoslaviji in »pravih« Primorcev kakor tudi po lastnem prepričanju in v lastni zavesti.

Današnja raba imen

Do danes, 176 let po odpravi okrožij, se ozemeljsko sicer ni zmanjšala le Notranjska, ampak na svojih robovih vse tri pokrajine, oprte na nekdanja okrožja. Najbolj opazno je dejstvo, da h Gorenjski nihče več ne prišteva Ljubljane, političnega središča

Gorenjskega okrožja. In še nekaj kaže poudariti: pred prvo svetovno vojno so zunaj Kranjske slabo poznali Dolenjce, Gorenjce in Notranjce, ki so jih najraje tlačili v en koš – h Kranjcem. Danes, slabih sto let pozneje, pa komaj kdo še ve za Kranjsko, medtem ko sta zelo prepoznavni Gorenjska in Dolenjska, zadnje čase vse bolj tudi Notranjska. Kranjci so se iz »praktičnih razlogov« umaknili svojim mlajšim »sinovom« Gorenjcem, Dolenjcem in Notranjcem.

Več o Gorenjcih, Dolenjcih in Notranjcih gl. v: Boris Golec, »Nastanek in razvoj slovenskih pokrajinskih imen z ozirom na identitete prebivalcev«, v: *Vizija raziskav slovenske gospodarske in družbene zgodovine*, ur. Darja Mihelič, Ljubljana: Založba ZRC, 2014, str. 337–348. ■

Gorenjci (zgoraj) in Dolenjci (spodaj) v Valvasorjevi Slavi vojvodine Kranjske iz leta 1689. Valvasor, *Die Ehre deß Hertzogthums Crain VI*, str. 279, 289

„Zdi se, da se je identiteta Notranjcev izoblikovala šele v predmarčni dobi, ko je Notranjska izgubila svoj etnično drugačni, tj. hrvaški del v Istri. Ime za njene prebivalce je bilo, kakor smo videli, najprej umetno administrativno, šele v 19. stoletju pa splošno sprejeto tudi pri Notranjcih samih ali vsaj pri njihovem največjem delu.“